

Сьвітлі духи на Угорській Русі.

Про-нужденне положене матеріяльне руського народу в Угорщині писано у нас послідними часами відповідно досить, хоть за багато певно ні. До якого степеня нужди дійшло те положене, найліпше буде видно з того, що сам уряд уважав своїм обовязком розглянути причини руської нужди і застановити ся над способами, як би єї зарадити. Він навіть дещо вже зробив в тій справі. (Парцеляція дібр гр. Шенборна між руських мужиків в Берегській столиці). А прецінь відомо кождому, що всякий уряд, не лише малярський, до таких справ не палить ся сам з власної волі і лиш рідко бере в них ініціативу, змушений до того незвичайними обставинами даної нації, краю, околиці, повіту. Те нужденне положене угорського руського народа заставило також деяких інтелігентних Русинів призадумати ся над тим, звідки бере ся вся та біда. Они розглядали ся в причинах довго, розбирали їх ґрунтовно і найшли їх не мало. До найголовніших між ними зачислили они також духову темноту народа. Звідки-ж походить та темнота? З народних шкіл. Якто зі школи замість сьвітла ширить ся темнота? запитає хто. Так, на жаль ширить ся она звідти.

На Угорській Русі є два роди шкіл: державні, в котрих наука відбуває ся по малярськи і єпархіяльні, в котрих наука відбуває ся також по малярськи, але в котрих ще вчать „руської“ мови. Державних шкіл на разі не буду я тикати, а об-

межу ся лише школами єпархіяльними. Головна вага лежить в них на вичученю малярської і „руської“ мови. Яка-ж тота „руська“ мова?

Коли переглянемо всі учебники шкільні, то увидимо відразу, що ділять ся они на дві групи. В обох групах мова не є руська, народна, але безладна мішанина мов: старо-славянської (церковної), російської, народної руської і малярської. В яким проценті змішані ті слова, трудно означити, бо они у кожного автора инші, відповідно до его знакомости з висше наведеними мовами. Та в першій групі переважає елемент народної руської мови, в другій елемент російської мови. Перша група уживана в народних школах, друга в гімназії. В першій групі суть різні автори: в другій головню Евмен Сабов, автор звісної хрестоматії, в котрій „угорсько-руська література“ представлена як зовсім щось осібно не лиш від нашої руської, але й від російської. Коли угорсько-руська дитина прийде до школи, то вона напотикає відразу на дві непоборимі трудности, котрі перешкоджають їй що навчити ся: першою для неї є малярська мова, зовсім незнава їй і незрозуміла, другою є повисше наведений славянський воляпик. Ідея науки малярської мови не є зла сама собою: малярська мова є мовою державною, тож знати їй не лиш не пошкодить, але й вийде на користок. Треба-б лише школу в той спосіб зреформувати, щоби учено в ній на народній руській мові, а малярську мову зроблено обовязковою; тоді дитина могла-б навчити ся малярської мови, а рівночасно набрала-б знаня иншого, котре їй пізнійше в життю могло би придати ся. При теперішнім стані річий дїє ся так, що дитина

попавши відразу на малярську мову викладову, не тільки не може набрати жадних практичних відомостей — що є головною задачною теперішньої народної школи — але й малярської мови не навчить ся отупівши в наслідок великого навалу незрозумілих виразів і стративши охоту до всякої науки. — Що-ж до ідеї науки славянського воляпіку — то я справді не годен сказати, які з нього користи, кому, коли, на що і де він може придати ся. Таким славянським воляпиком не говорив нігде ніхто ніколи, не говорить і певно говорити не буде. Я розумію науку мертвої мови або вигибаючої — лише не в народній школі — : але науки воляпіку не розумію. Інтернаціональний воляпик, застосований до потреб інтелігенції, не удержав ся, але загинув зараз же по родинах: що-ж говорити про воляпик славянський і то пристосований до простого народа! Отсей то воляпик одурює діти до решти і разом з малярською мовою не дає їм нічого а нічого навчити ся. Який же хосен з тої школи, на котру так бідний угорсько-руський нарід такі суми великі викидає? Хосен жаден, а шкода велика; про се хіба говорити не треба.

Отой воляпик славянський ідентифікують деякі літерати угорсько-руські з мовою російською і своїми впливами старають ся его як найдовше держати і в школі і в церкві. Розуміє ся, що жаден Великорос не найде ся, що хотів би его також уважати за свою мову, та сього літерати угорсько-руські не знають і знати не хотять. — Проти того воляпіку повстали послідними часами сьвітлі духи на Угорській Русі і постановили повалити його, а намість нього ввести і в школу і в цесь-

менність народну мову, уважаючи зовсім справедливо згаданий волянік: за одну з многих причин темноти і бідноти угорського руського народу. Початок до борби, котра вже вивязала ся з тої причини, дав угорсько-руський євangelік Микола Матей, знаний читачам „Буковини“ зі своїх дописів до „Буковини“, помістивши в часописи „Kelet“ органі угорсько-руських євangelіків слідуячу статью, перекладену і прислану мені другим кореспондентом „Буковини“ Ядором Стрипським:

„Про руську мову. (Такий заголовок статі.) Коли в новітніх часах образованій світ пізнав огнисті твори Шевченка, коли заравом 23 мільоновий нарід українсько-руський, так страшно угнетаний Москалями, розбудив ся і пізнав, що мова його не російська, але така славянська ідіома, що є придатна до того, щоби при задержанню звістних форм могла піднести ся на рівно других образованих мов європейських — з паровою силою почала розвивати ся ота придувлювана мова, а при грошевії помочи австрійської міністерії заложено в Галичині літературно-наукове товариство імені Шевченка, котре має на цілі сій придувленій мові сотворити літературних поборників. Так отже сам Шевченко — на жаль — прожив свої сумні дні в вязниці і на заслання, та его ідея, котру він голосив, — ненависть до абсолютизму і любов до руського народу, видана в его геніяльних стихотворах, — запевнила ему на завжди славу безсмертного імени.

Мадарська міністерія просвіти пізнала вже також давно, що мова угорських Русинів не російська, але руська (не orosz, але ruten), тому й старала ся деякі учебники (в перекладі? Леслова Чопея) для наших шкіл в такій же мові видати. І в сїм разі добре міністерія зробила, бо пізнала, що нарід наш з духової бідноти при помочи незрозумілої і незнаної російської мови не буде годен підняти ся і до свідомості.

від всього того, що до російщини подібне, або з нею ідентичне, а з другої сторони вишукувати ті средства, що рідних братів звязувати можуть.

Не кажу я, щоби ми через те наші старі традиції до кута кинули а память наших хоробрих, свободолюбивих батьків забули — однакж заявляю, що з цілю сядою моєї волі буду старати ся і за ту ціль бороти ся, щоби нашу народну мову відродити, а поодинокі страшні образи політичної мови увічній затерти, щоби они в наші спомичи більше не вертали.

Є много таких старих звичаїв, що лиш вєсь руйнувати знають: проти них бороти ся є обовязком нашого сумління і гуманности. Таким же звичаєм було й те, що поодинокі письменники наші в минувшій уживали виключно мови старославянської або російської, рідноюж, дорогою нашою мовою на велику, невимовну шкоду і погибель руського народу, погорджували. Саме через те стуманів наш нарід, а не поступаючи за світом, що йде великими кроками, був засуджений на погибель.

Новітніми часами і в нас має більше прихильників ідея Жатковича: витворення угорсько-руської літературної мови. Ба саме в недалеких днях появила ся стаття з під пера одного з наших молодших письменників, Ядора Стрипського, підкряслююча сю ідею; всі українсько-руські часописи помістили сю статью і віднесли ся до неї з найбільшою прихильністю. Так отже проч з „языкомъ русским“, себто російським, коли ми Росіяни не єсмо.

Будьмо Русини! Хоть наша мова й до половини мадарська буде, то ще про те дамо собі раду. Радше позичаймо літературні слова з мадарської, вїж з російської мови. Або витворім собі літературну руську мову, щоби не говорити до народа по арабськи, або віддаймо нарід на погибель, за що знов потому будемо муєли

демяю краківську з її видавництвами повисити далеко. Тепер товариство Шевченка дістає від міністерства 2000 зр., а від сойму галицького 2.500 зр., і то лиш від недавного часу. До основаня его і до его діяльности не причиняло ся через довгі літа нічим ані міністерство, ані сойм краєвий.

На закінчене скажу ще кілька слів в справі літературної, народної мови на Угорській Русі. Переходячи через всі головні повіти заселені Русинами, стикаючи ся вєуди з народом, мав я нагоду пізнати майже всі тамонні говори так численні відповідно до малої просторони, в якій живуть Русини. Найближшим говором до нашої літературної мови, майже ідентичним, єсть, як я переконав ся, говор Берегського повіту, а головню північної его части. Ним повинні інтелегентні Русини угорські послугувати ся в літературі і старати ся ввести его в школи. Він зближит їх до нас і до нашої літератури, він стане жерелом, з котрого пілють ся промінї просвіти по цілій Угорській Русі. Не треба собі також представляти, що народна мова тамоння страшно змадаризована. З тих матеріалів, які я зібрав і які маю надїю в недовгій часі видати друком, показує ся, що в народних говорах угорсько-руських є 2—5% мадаризмів, беручи чисті околиці руські. Число ще не так дуже страшне, особливо коли зважимо, що в одній околиці уживає ся на означенє того самого предмету виразу мадарського, в другім чисто руського. Щож до термінології — то угорські Русини не потрібують сягати по нїю до мови мадарської, коли она у нас в гімназіях, на університетських катедрах і в наукових видавництвах вже вироблена. Треба лишє більшого зближеня угорських Русинів з нашими, а тоді й спільна праця над народною просвітою піде скоршим ходом. Тим Русинам, що піднесли перші борбу за народну мову, належить нам зло-

чи незрозумілої і незнаній російської мови не буде годе підняти ся і до свідомости збудити ся. Але бо її нашим єввангелієм обов'язком є вишукувати і вглядувати при кожній нагоді ті услів'я і обставини — так в відносинах расових, політичних, язикових, як і горожанських — що нас відрізняють

З такого видовища Юдині страждання трошки полегшали; він підбадьорив ся. Пилат за його пометив ся. Юда пригадав собі, що чимало пророків ще більш за його зазнали на собі: від народу — гнобителства; від рабів — гідювання; від начальників — жорстокости; а декотрі з них за свою щирість до Бога — платили ся кровю. Він покине Юдею обсищений наругами, але живий і з гаманцем набитим грошима!.. Ні! не доведеть ся їм, його так як Ісайю, розшукати між двома дошками.

Він повернув ся спиною до невдачної синагоги і пішов шляхом на Юднію. Аж ось знацька шугонув страшений вихор по небу, по горах, по долинах; сонце потмігло, майже зникло; темна, густа хмара стала над Єрусалимом; за кілька ступнів від Іскаріота блискавка розбила свело... А ген-там, на Голгофі освічені червоном сявом блискавки три хрести — здавало ся — зростали і рушали... а три рознятих на хрестах — здавало ся — наближають ся до зрадника; окривавлені руки їх — простягли ся наперед; очи їх заклакли.

Жах пронизав Юду! зрадник не стямив ся, стеряв ся, ував на землю і загорнув ся своїм плащем...

(Кінець буле.)

по арабськи, або віддамо нарід на погібель, за що знов потому будемо мусіли відповідь давати."

Choisissez ce qui est a votre gout!

Для інформації читачів „Буковини“ на Угорській Русі скажу кілька слів про товариство імени Шевченка. Товариство се основане при кінці 1873-го року майже виключно засобами грошевими Українців з Росії. З різних причин не розвивало оно належної діяльности через кільканайцять лт. Перед пяти роками перемінчало ся оно на „наукове“ і від того часу розпочало широку діяльність. З приходом професора Грушевського, російського Українця, теперішнього голови товариства, діяльність та ще побільшила ся і то так, що приміром сього року має вийти тільки книжок наукових, в таких різних напрямках науки, що через те товариство імени Шевченка сміло буде могло змирити ся з краківською, польською академією наук. Треба знати, що краківська, польська академія наук крім субвенції державної, що виносить 25.000 зр., має ще різні засоби грошеві від своїх богатих покровителів. З порівняння діяльности товариства імени Шевченка з польською академією наук в Кракові і їх засобів матеріяльних виходить, що наше товариство має дуже красну будучність перед собою і що оно з побільшенням матеріяльних средств польську ака-

ходом. Тим Русинам, що піднесли першу борбу за народну мову, належить нам зложити щирі бажання як найскоршої побіди їх ідей над темнотою теперішньою „руською“ на Угорській Русі, а надто пригадати їм, що з тої борби не вільно їм інакше вийти, як лиш побідивши. *Aut vincere, aut mori!*

Що темні духи відповіли на статю Миколи Матея, про те розкажу незадовго.

П у ж н и к и 15-го квітня 1897.

Володимир Гнатюк.

Н О В И Н К И.

Чернівці, дня 19-го цвітня 1897.

Недільний спочинок на залізницях. Міністерство залізниць видало так для австрійських як і для спільних зарядів приватних залізниць дуже важне розпоряджене, котре жадає, щоби в неділю і в 8 означених днях великих свят товарний рух на залізницях був застановлений. Не відносить ся се лиш до висилки худоби і до успішно висиланих товарів. Дальші винятки будуть роблені лиш тоді, коли б повне виконане нового розпорядження було неможливе без помноження більших маґазинів і залізничного персоналу.

Конкуренція на учительській посаді оголошує сторожинецька повітова рада шкільна, а іменно: а) місце старшої учительки, евентуально старшого учителя а також місце учителя місце од-